

Knygos

TAUTOS TAPATUMO BEIEŠKANT

**Kuzmickas B. *Tautos tapatumo savimonė: lietuvių savimonės bruožai*.
Monografija. Vilnius: MRU, 2007. 207 p.
ISBN 978-9955-19-063-9**

Tautos tapatumo svarstymai nėra populiarūs dabartinėje Lietuvos visuomenės sąmonėje. Dažniau šis tapatumo leitmotyvas nuskamba tik kalbant apie emigraciją, kai apie pusę milijono lietuvių, Kazio Pakšto žodžiais, „pabiro pasaulio vieškeliuose“. Todėl ką tik pasirodžiusi filosofo Bronislavo Kuzmicko monografija *Tautos tapatumo savimonė: lietuvių savimonės bruožai*, kurią išleido Mykolo Romerio universitetas, bei šios knygos pristatymas 2007 metų lapkričio 9 dieną Signatarų namuose yra kartu ir maloniai netikėta, ir laukta žinia.

Autoriui ši problema jau yra tapusi savastimi. Jo knygos *Tautos kultūros savimonė* (1989) ir *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė* (1996, bendraautorė Lina Astra) iki šiol tebėra skaitomos ir studijuojančio jaunimo nagrinėjamos. Naujojoje knygoje autorius imasi drąsiai ir atsakingai kelti šiuo metu nemadingą, tačiau globalizacijos iššūkių epochoje skaudžiai iškilusią lietuvių tautinio tapatumo problemą.

Dar vienas akstinas knygai atsirasti, kaip teigia pats filosofas, buvo atsverti visoje Europoje jaučiamą nerimą dėl tautinės tapatybės praradimo grėsmės, gal net pasipriešinti kalbėjimui apie „tautinės valstybės saulėlydį, jos istorinį praeinamumą“ (p. 43). Juo labiau kad

tai nėra vien tuščios kalbos ir tai rodo nemažai požymių. Kad mūsų tautinio tapatumo savimonė prigesusi, neseniai aiškiai parodė nekritiškas ir nuolankus pritarimas Europos Sąjungos Konstitucijai.

Kaip įmanomas tautinis negausios tautos tapatumas šiuolaikiniame pasaulyje – toks pagrindinis B. Kuzmicko knygos klausimas. Jis pabrėžia, jog net ir mokslinėje sąmonėje „lieka be deramo dėmesio tauta kaip visuma, jos būklė ir savitumai“ (p. 5). Knygos autorius tapatumą apibrėžia kaip tam tikrą „perimamumo ir tęstinumo, tradicijų ir naujovių, atvirumo ir uždarumo santykį“ (p. 6). Tačiau svarbiausia mintis yra ta, kad „visaverčiu laikytinas tik sąmoningas, tai yra save patį apmąstantis ir vertinantis tapatumas“ (ten pat). Visos knygoje nagrinėjamos problemos harmoningai pajungtos šiam tikslui – savimonės kaip tautinio tapatumo kūrėjos ir pagrindo sampratai. Šiame sudėtingame, daugiasluoksniame dvasiniame darinyje išskiriami kultūriniai, istoriniai, politiniai, religiniai, moraliniai aspektai. Savo ruožtu tapatumo savimonės nešėjai – įvairių socialinių sluoksnių, nevienodo išsilavinimo, skirtingų politinių įsitikinimų, tikėjimų žmonės. Taigi tautinės lietuvių savimonės raiškos for-

mos taip pat įvairios. Autorius šią problemų polifoniją suvaldo pasirinkdamas filosofinę, politologinę, socialpsichologinę argumentaciją.

Tautos tapatumo sąvoka nagrinėjama laiko virsme, kitime. Jos samprata pateikiama nuo devynioliktojo amžiaus pradžios, kai sąvokos esmę sudarė: tauta, kalba, istorija, religija, tautosaka, papročiai, ir iki šiol, kai tautinio tapatumo savimonė dažnai neberanda į ką atsiremti. Taigi autorius atsigręžia į individą, „nes tautinė savimonė aktyviai egzistuoja ne kur kitur, o tik daugybės pavienių individų mąstysenose ir jausenose“ (p. 14–15). Visas konceptualusis svarstymas vyksta per asmenybės autentiškumo pagrindų paieškas. Filosofas su skaitytojui juntamu atsakingu pilietiškumu rašo apie asmenybiškojo žmogaus matmens sąmoningą ugdymą ir savikūrą pasirenkant vertybes ir nusistatant tikslus. Pasirinkimo laisvė visada daugiau ar mažiau ribota, tad „individo asmenybiškąjį tapatumą turėtume suprasti kaip metų slinktyje jo išlaikomą pagrindinę vertybinę nuostatą, kurią lydi pareigos ir atsakomybės jausmai“, – teigia autorius (p. 10). Tai viena stipriausių knygos vietų, nes argumentuotai paaiškinama, jog individo tapatumas, kaip ir pilietiškumas, yra susikuriamas, susiformuojamas, jo negalima išmokyti, įdiegti agitacijos, pamokų, prievartos ar kitokiais būdais. Čia suskamba šiuolaikinėje žmogaus filosofijoje jau nebekvestionuojamas, tačiau dar kartais menkai eksploatuojamas žmogaus savikūros konceptas.

Pereidamas prie tautos tapatumo problemų skyriuje „Tautų istoriškumas ir savikūra“, B. Kuzmickas atkreipia žvilgsnį į tokius esminius dalykus, kaip istorinė tautos atmintis, politinės organizacijos forma, valdžios ir visuomenės santykis. Kaip tik nuo šių dalykų iš esmės ir priklauso pilietinė individų savimonė. Knygoje organiškai susilieja dabartis ir istorinė sąmonė, individo filogenetinis ir ontogenetinis patyrimas, istorinė laiko trukmė ir istori-

nė atmintis, suteikdama tyrinėjimui gilumo, o skaitytojui – ir informatyvumo.

Tačiau vis dėlto knygos šerdis yra savimonė, sąmoningumas kaip tapatumo pagrindas, įsisažmoninamas buvimas pačiu savimi, nes visaverčiu gali būti laikomas tik save suvokiantis ir apmąstantis tapatumas. Čia jau įžengiamą į kultūros sferą. Savimonė susikuria tik kultūros, o ne *natūros* dirvoje. Ne veltui Kantas sakė: „Asmenybė – tai laisvė ir nepriklausomybė nuo viso gamtos mechanizmo“, taigi ir nuo neartikuluotos kultūros. Skaitytojas supranta, jog paprastas žinojimas apie savo tautinę ir pilietinę priklausomybę nėra ta atspara, kuri leistų išlaikyti tautos tapatumą. Atsparus gali būti tik sukultūrintas protas. Kultūra, *paideia*, negali būti spontaniška ar naivi.

Ar Lietuvos kultūra menkėja? Ar tautinė savimonė silpsta? Ar politinės nepriklausomybės prasmė nublanksta, nykstant tautos tapatumo savimonei, o kartu silpnėja ir nyksta pilietiškumo ir patriotizmo prasmė? Ar, kaip rašė P. Sloterdijkas, „kadangi viskas pasidarė problemiška, tai viskas kažkaip tapo nesvarbu“? Ir nors ši knyga mokslinė, autoriaus analizė pagauna skaitytoją kaip geras detektyvas. Skaitytojas jau nebegali atsitraukti neperskaitęs knygos iki pat pabaigos.

Tačiau, pasiekus patį pesimistiškiausią knygos skyrių „Nihilizmas“, jau kyla noras nebesutikti su autoriumi. Kiek per stipriai čia pabrėžiamas istorijos spaudimo prisilėgto, dažnai pasitikėjimo ir tikėjimo pagrindus praradusio, blaškomo istorinių sukrėtimų žmogaus nusi-vylimas, apsiribojant vien nihilizmu. Jeigu žmogaus savimonė susikuriama remiantis esminiais žmogui pagrindais, kurie yra ne tik ir ne tiek teoriniai, o greičiau visiškai praktiniai, tai ir reikėtų ieškoti tų pagrindų realiame gyvenime. Kitaip galima nukrypti į daug kartų girdėtą moralizavimą.

Studija nenukentėtų ir atsisakius kai kurių politologinių svarstymų apie netolimos praeities ir dabarties peripetijas, nes artimiausi įvykiai ir jų atspindžiai individo sąmonėje dar stoja konceptualizacijos, požiūrio „iš paukščio skrydžio“. Kyla pavojus sustoti tik prie faktų ar net pernelyg subjektyvių apmąstymų. Sunkiausia įvertinti dabartį. Todėl atsiranda per didelio atsargumo, nepamatuotų išvadų dėl visuomenės dvasinės būklės priežasčių.

Norėtusi nesutikti su autoriumi ir dėl pernelyg kontroversiško inteligentijos vaidmens tautinėje kultūroje vertinimo. Inteligentija pačia savo esme negali „nueiti į minią“, pasiduoti svetimoms įtakoms, tuo labiau joms tarnauti, kaip kad teigia autorius. Kaip tik dėl to totalitarinės valdžios ją ir naikina pačiais išradinčiausiais būdais. „Vidaus emigracija“ dar nėra „neįsibūtinimas“. Kita vertus, jei devynioliktajame amžiuje tautos tapatumą išsaugojo Lietuvos kaimas, knygnešiai ir „vargo mokykla“, tai sovietinio totalitarizmo laikais istorinę atmintį ir istorinę sąmonę išsaugojo būtent inteligentija, šviesuoliai.

Recenzuojamos knygos turiniui, pirmiausia istorinėms reminiscencijoms bei kritiniam požiūriui, be abejo, turėjo įtakos ir asmeninė autoriaus patirtis. Skyriai „Laisvės dvidešimtmetis“, „Sovietinis totalitarizmas ir genocidas“, „Paspriešinimas“ parašyti su stipria minties ir jausmo kondensacijos vertybine nuostata. Dar kartą skausmingai primenama, jog „1945–1947 metais, aktyviausios partizanų kovos laikotarpiu, tebuvo praėjęs vos ketvirtis amžiaus nuo nepriklausomybės kovų, apie keturiasdešimt metų nuo spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo“. Skaitytojui užduodama spręsti patriotizmo problema; ir tuo jis „pagaunamas“, jis

nebegali turėti „*alibi būtyje*“, netikėtai priverčiamas peržiūrėti savo vertybes.

Atidžiam skaitytojui gali kilti klausimas, kiek pamatuotas integracijos metodo taikymas šioms problemoms tirti. Mūsų nuomone, tai didelis knygos pranašumas. Dabarties integraciniėje mąstymo paradigmoje „senamadiškai“ atrodo grynosios arba „profesinės“ filosofijos paieškos. Šia prasme visa šiuolaikiška filosofija galėtų būti pavadinta „negryna“ ir „neprofesinė“, tuo jos nesumenkinant, bet, atvirkščiai, parodant jos pažangumą. Tik pastaroji ir padeda mūsų laiko žmogui suprasti besikeičiantį pasaulį, sukurti koncepcines priemones, leidžiančias „pagauti“ jį kaip gyvą procesą, jo nenumarindama. Tai ir yra šiuolaikinės filosofijos stiprybė. Antraip, ieškant „grynumo“, nuolat bus susiduriama su „kriterijų krize“, kai senieji filosofiniai kriterijai nebegali paaiškinti dabarties procesų, o senieji klasikiniai paaiškinimai (metodai) nebetenkina visuomenės.

Knyga *Tautos tapatumo savimonė* savo giliais filosofiniais apibendrinimais ir angažuo-tu švietėjišku dvasios polėkiu yra informatyvi ir įdomi. Užduodama mąstymo nuostatas sąmoningam ir besilavinančiam jaunimui, siekiančiam suvokti, „kas mes?“, norinčiam perprasti istorinę tiesą, – ši knyga jau dabar tampa vertybe. Skaitytojas, sudėtingoje šiuolaikinėje visuomenės situacijoje ieškantis išeities iš dabarties peripetijų, ras knygoje pagrindų optimizmui. Kartu knyga kelia norą suprasti, kaip atsilaikyti istorijos spaudimui? Kaip išlaikyti tapatumą destrukcijų (individo, visuomenės, tautos savimonės) pasaulyje? Daug kylančių klausimų, į kuriuos galėtų atsakyti nauji tyrinėjimai.

Jūratė Morkūnienė